

Nagy T. Katalin

Tájszene – Rahmanyinov és Lévay

A vizuális művészet és a zeneművészet közötti egymásra ható kapcsolat talán azon is alapszik, hogy a két művészeti ág hasonló, sőt azonos fogalmakkal írható körül; olyanokkal, mint forma, egyensúly, harmónia vagy disszonancia. E kapcsolatot vizsgálva elsőként Vaszilij Kandinszkij juthat az eszünkbe, aki 1912-ben megjelent könyvében¹ behatóan foglalkozott a témával. Azt tartotta, hogy a vizuális művészet voltaképpen „megfagyott zene”. A nézőket és a hallgatóságot hasonló impulzusok érik, és mindkettő egyfajta belső rezonanciát idéz elő a befogadóban. Az orosz festő összefüggést látott a hangnemek és a színek között; a fekete például az abszolút csendet jelentette, a vörös anyagtalan és nyugtalan, tüzes szín, hasonlít a hegedű hangjának világosabb tónusaira. Festményeinek a „kompozíció” vagy „improvizáció” címet adta, hogy ezzel is hangsúlyozza képei zenéhez való kötődését.

A 20–21. század művészetében a két művészeti ág közötti kapocs még szorosabbá vált, a művészek különféle átjárókat építettek a zene és a vizuális művészet közé. Ez az összefonódás talán az összművészeti törekvésekben manifesztálódott a legerőteljesebben. A magyar művészek között is sokan voltak/vannak, akik számára nagy jelentőséggel bírt a zenei kötődés, a zenei indíttatás. Hogy csak néhány nevet említsek; a festők közül Bálint Endre, Nádler István, Kopasz Tamás vagy Keserü Károly, illetve a szobrászok közül Kigyós Sándor vagy Turcsány Villó.

Lévay Jenő is közéjük tartozik, hiszen ő is gyakran merít zenei élményeiből, sőt többször dolgozott már együtt zenészekkel. Ilyen művészi együttműködés eredménye volt a *Dobajgó ceruzák* című multimediális előadás, melyben egyszerre volt hallható egy zenei improvizáció és látható egy improvizatív rajzolás folyamata, a kettő egymást inspirálta egy különleges szituációnak köszönhetően.²

Lévay legújabb munkájában ismét főszerepet kapott a zene. A *Kiterjesztett pillanatok – Rahmanyinov a Zemplénben* című tájképsorozat az Egri–Petris Duó³ zongorajátéka ihlette. A ciklus két éven keresztül készült, hogy végül egy virtu-

1 *Über das Geistige in der Kunst: Insbesondere in der Malerei*, München: R. Piper & Co., Verlag, 1912.

2 *Dobajgó ceruzák*, Ittész Gergely fuvolaművésszel közös előadás első verziója 1997-ben a pécsi Alapzaj fesztiválon volt hallható és látható; a Berliini bemutató itt elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=iOSCF0tNWeU>

3 Egri Mónika és Pertis Attila, Liszt-díjas zongoraművészek.

ális kiállításban⁴ jelenjen meg 2020 tavaszán, a pandémia idején. A sorozatról a művész maga ezt írta:

„Létrejöttét Egri Mónika és Pertis Attila egy testbe zárt dupla zongorája, a zempléni táj és Rahmanyinov zenéje inspirálta. Ugyanakkor a képek nem a zeneművek illusztrációi, hanem a zeneművekre reflektáló alkotások. A Zemplén számomra Magyarország egyik legkedvesebb tája. Ezen a vidéken most három szellem osztozik: Rahmanyinové, aki az én interpretációmban került kapcsolatba ezzel a nekem oly fontos földrajzi területtel, az Egi–Pertis duó különleges hangszeren szóló muzsikájáé, valamint a dupla zongora húrozatáról készült frottázsaimé, grafikáimé, rajzaimé. Ezek formálják tájképekké a vidékről őrzött emlékképeimet.”

A sorozat kiindulópontja egy szürreális szituáció. A művész „elrepíti” az orosz zeneszerzőt, Rahmanyinovot a Zemplénbe. Aki ismeri eddigi művészetét, az nem csodálkozik ezen, hiszen Lévay szinte minden munkájában szerepet kap a tér és az idő összekapcsolása, a művész önkényesen meggörbíti a teret, megállítja, vagy éppen visszafordítja az időt, mindezeket rafinált művészi eszközökkel. A művek többlépcsős alkotói fázison mennek át, a kézi rajztól, a fotón keresztül a digitális eszközökig. A mostani sorozat elkészülésének egyik szokatlan fázisa a húrokról készített virtuális lenyomatok, azaz pseudo-frottázsok megszületése. Ehhez érdemes egy kis kitérőt tenni, hogy mi is ez a dupla zongora és milyen kultúrtörténeti-zenetörténeti jelentősége van.

E különleges zongorát Ignaz Pleyel (1757–1831) tervezte, párizsi zongoragyárában ötven darabot gyártott belőle a 19. század vége és 1930 között. 1996-ban, egy 1912-ben készült, két és fél méter hosszú dupla zongora, a néhány megmaradt példányból, a magyar zongoraművész páros birtokába került. A zenészeket azért hozza lázba ez a hangszer-különlegesség, mert az egytestű zongorának mindkét oldalon különálló húrjai, mechanikája és pedáljai vannak, az öntvény és a rezonáns viszont közös, mely egyszerre szolgálja mindkét zongoristát. A dupla zongora egyedülálló hangzásáról az Egri–Petris Duó honlapján⁵ ez olvasható: „Minden megszólaló hang ugyanabban a térben keletkezik, a felhangok gazdagítják egymást, ennek köszönhető a hangszer egyedülállóan meleg, világos és csengő hangja.”⁶

Nem meglepő, hogy ez a látványra mehökkentő, a kihalás szélén álló, ritkaságszámba menő zongora Lévayt is hatalmába kerítette, hiszen ő mindig is többnek látta, mint csupán érdekesség, az emberiség találmányait, szerszámain, gépeit, melyek idővel hasznavehetetlenné, okafogyottá váltak, megfosztva eredeti funkciójuktól. Ezek számára a jövő rekvizitumai, melyekkel megragadható, metaforikusan visszafordítható az idő, és a művészeti alkotások egyszerre valós és virtuális tereiben a múlt, a jelen s a jövő egységet alkot.

4 A virtuális tárlat tervezője Lévay Kristóf volt.

5 <https://egri-pertis.com/hu/duplazongora/>

6 A Pleyel dupla zongora (Pleyel Double Grand Piano) kétszer járt Magyarországon; 1999-ben és 2006-ban, mindkét alkalommal készült stúdiófelvétel is a Egri–Petris Duóval, melyek CD-n megjelentek.

Lévay grafikáinak, installációinak megszületését rituálék sora előzi meg. Ezekbe a művészi folyamatokba hol tárgyakat (szénrakodó, másológépek, fogók, gyaluk, fűrők, reszelők), hol érdeklődőket (gondolatrésztvevőket), hol művésztársakat (Koronczi Endre, Ittész Gergely, Egri–Petris Duó) von be, hogy végül a szeánsz során a tudatos és az ösztönös, az eltervezett és a véletlenszerű történések nyomán megszülető művek különféle rétegei szétszedhetetlenül olvadjanak össze.

Lévay több munkájában szerepet kapnak tájélményei, de a klasszikus értelemben vett tájkép műfajához a *Tömegszerencse* című ciklusa és a Rahmanyinov-sorozat sorolható. A zempléni táj egy sokarcú vidék, magában foglalja a Zempléni-hegység erdeit, a Tokaj–Hegyalja szőlőit, a Hegyköz medencéjét, a Hernád völgyét, de az alföldi Bodrogtó is.

Áprily Lajos meg is énekelte e hegycsúcsokkal kísért, dimbes-dombos lankákat és mezőket, melyek Lévay képein is felbukkannak.

*„Juhok, tócsák és zöld, zöld – mennyi rét!
Túl hullámos, kúpos hegyek kísérek.
S az álom éjjel zsongást hoz, zenét:
a ritmikus vulkán-csúcsok zenélnék.”*

Rahmanyinovnak másfajta tájélményei voltak. 45 éves koráig az Amur vidékén, Ivanovkán élt, számára a tájat a sztyeppék világa jelentette. A sztyeppe, amely „olyan, mint a végtelen óceán, de a vizek itt határok nélküli búza-, rozs- és zabmezők. Mily nagyra tartják a tenger levegőjét, de mennyivel jobban szeretem a sztyeppéi levegőt, a föld illatát, melyben minden benne van, ami nő és virágzik.”⁷

Rahmanyinov zeneműveinek nagy részét élete első felében Oroszországban írta. Az 1917-es emigrációját követően a zeneszerzőt háttérbe szorította a pianista. Az egykori orosz birtokos számára oly kedves Amur vidék atmoszféráját szeretete volna megteremteni amerikai birtokán.

Rahmanyinov zenéje olykor érzelmes, mondhatjuk romantikus, ami nem véletlen, hiszen a szerző Csajkovszkij köpenye alól bújt elő. Máskor azonban, teljesen váratlanul, modern hangzások csendülnek fel műveiben. A zeneirodalom gyakran beszél a rahmanyinovi „impreszionizmusról”, melyet a táj lírai felfogásából eredeztetnek. Lévay, akinek művészetében a líraiság sokszor alig érzékelhetően szintén jelen van, most a megszokottnál jobban elengedte magát, hagyta, hogy felszínre törjenek az érzelmek, mostani képei kifejezetten érzelmes vallomások a szeretett zempléni tájról, de az inspirációt Rahmanyinov zongoradarabjai adták.

A leghesebb hangvétélű kép egy triptichon, mely harsány színeivel rögtön magára vonja figyelmünket. Ez az egyetlen kép, melyet nem a dombok és lankák urálnak. A zenemű, amely életre hívta, a *Cigány capriccio*, melynek zenekari változatát Rahmanyinov „hivatalosan” Pjotr Viktorovics Lodizsenszkij költőnek

⁷ Sergei Bertensson–Jay Leyda: *Sergei Rachmaninoff: A Lifetime in Music*. Indiana University Press, 2002. 30. (saját fordítás).

ajánlotta, de valójában a darab Anna Alekszandrovnának szól, a költő cigány származású feleségének, akinek bája és kedvessége teljesen rabul ejtette a fiatal zeneszerzőt. Ez a reménytelen rajongás felkorbácsolta Rahmanyinov érzéseit. Ezt az érzelmi túlfűtöttséget Lévay hármaskompozíciója híven közvetíti, a vörös, sárga és mintás drapériák lendületes mozgása a darab legdinamikusabb részét idézi meg.

A kiállítás többi képeinek vezérmotívuma a táj. A mindig jelen lévő, az embert körülvevő táj a művészet kifogyhatatlan forrása, ennek okán született meg a tájköltészet, a tájfestészet, a tájépítészet, a land art, a természetművészet. Bár tájzenéről nem szoktunk beszélni, de sok zeneszerzőt merített a hegyek, az erdők, a mezők látványvilágából. Lévay tájképkoncertjének⁸ darabjain, a szelíd zempléni lankák nyugalmát csupán a gomolygó felhők vagy egy-egy lecsapó villám töri meg. Miközben a virtuális kiállításban járkalunk és ráfordulunk egy-egy képre, halljuk a zongorajátékot, és ez befolyásolja látásunk. Ha hosszasan nézünk egy kiválasztott darabot, s hallgatjuk a zenei kompozíciót, annak hatására új részleteket fedezhetünk fel a képen, miközben a képi kompozíció egyes elemei elvesztik addigi hangsúlyukat. Azt is mondhatnánk, hogy bár alapjában Lévay képei értelmezik Rahmanyinov zenei világát, a zene is visszahat a képekre, és hatást gyakorol a nézőre.

Lévay évek óta fejleszti képeinek mikrovilágát, a szertelenül, majd mégis szerves, kis csoportokba összeálló kukacos rajzolatú grafikáinak „impresszionizmusát”. Ez a zizegő, számtalan rétegből egymásra nőző szövedék most Rahmanyinov zenéjére tovább burjánzott.

⁸ A tájképkoncert helyszíne a budapesti Eötvös 10 Közösségi és Kulturális Szintér színházterme volt. Az eseményre 2019. október 3-án került sor a Zene Világnapja alkalmából.

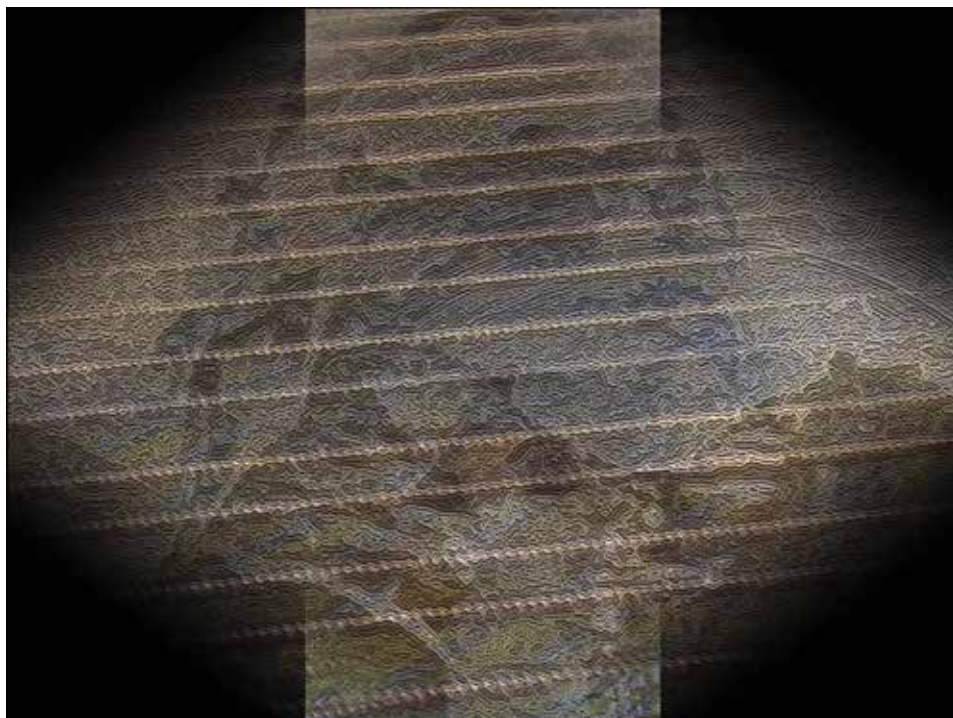
Rahmanyinov a Zemlénben — Cigány capriccio I-III. 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinoo a Zemplémben — Kiterjesztett pillanatok, 14:53, Cigány capriccio, Op. 12. 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

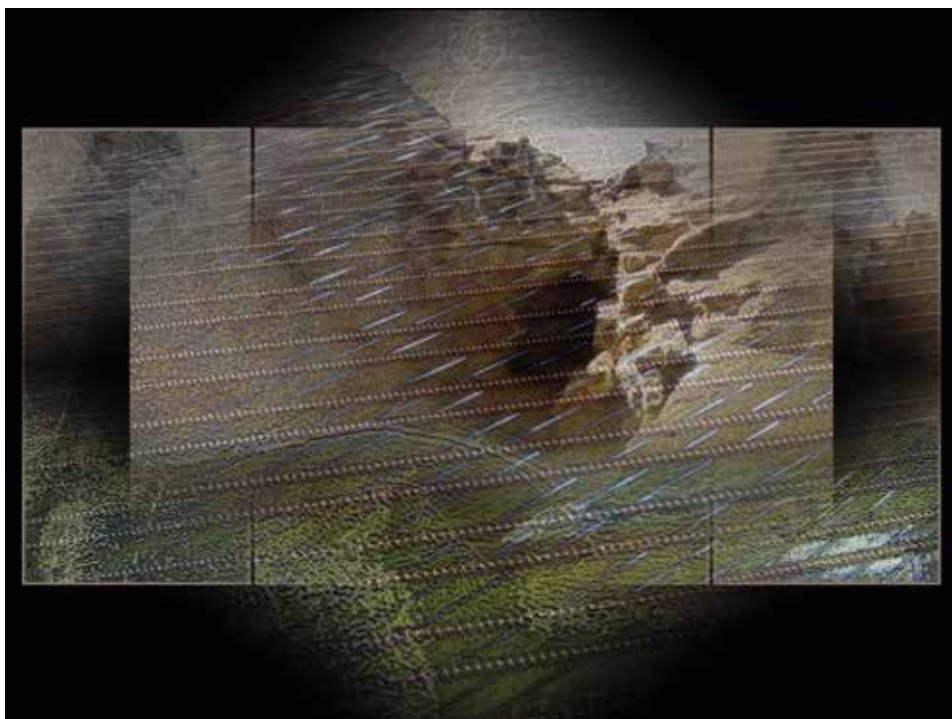
Rahmanyinoo a Zemplénben — Kiterjesztett pillanatok, 00:25, Cigány capriccio, Op. 12. 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinoo a Zemplénben — Kiterjesztett pillanatok, 08:56, A szikla, Op. 7. 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinoo a Zemplénben — Kiterjesztett pillanatok, 08:14, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomtat vászon, 2019.

Rahmanyinov a Zemplémben — Kiterjesztett pillanatok, 00:22, A szikla, Op. 7. 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

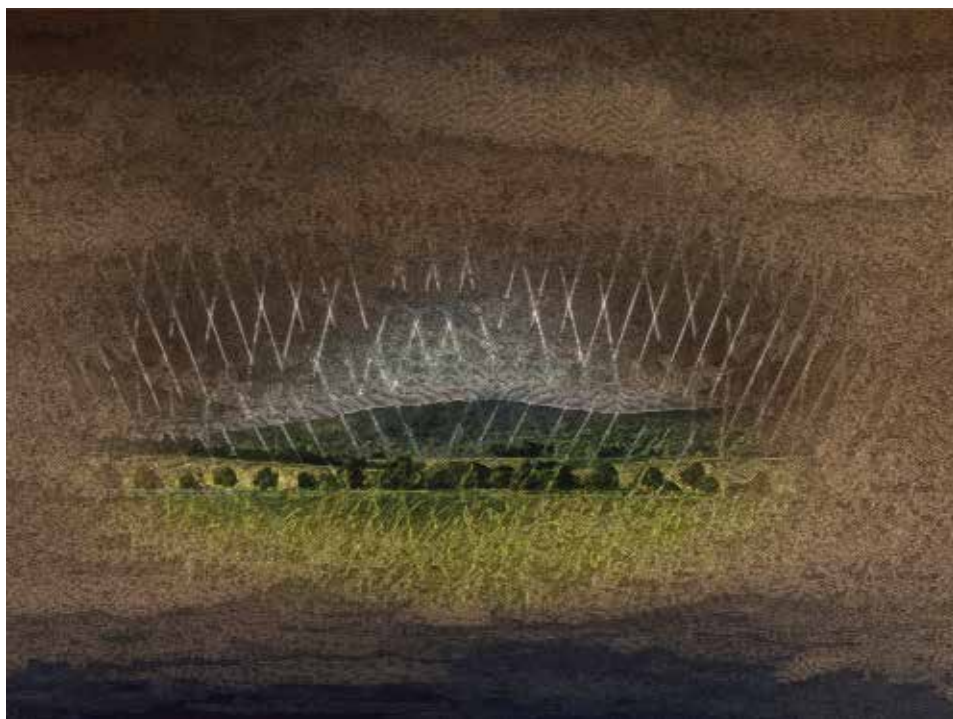
Rahmanyinova a Zempléni — Kiterjesztett pillanatok, 09:58, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomtatás vászon, 2019.

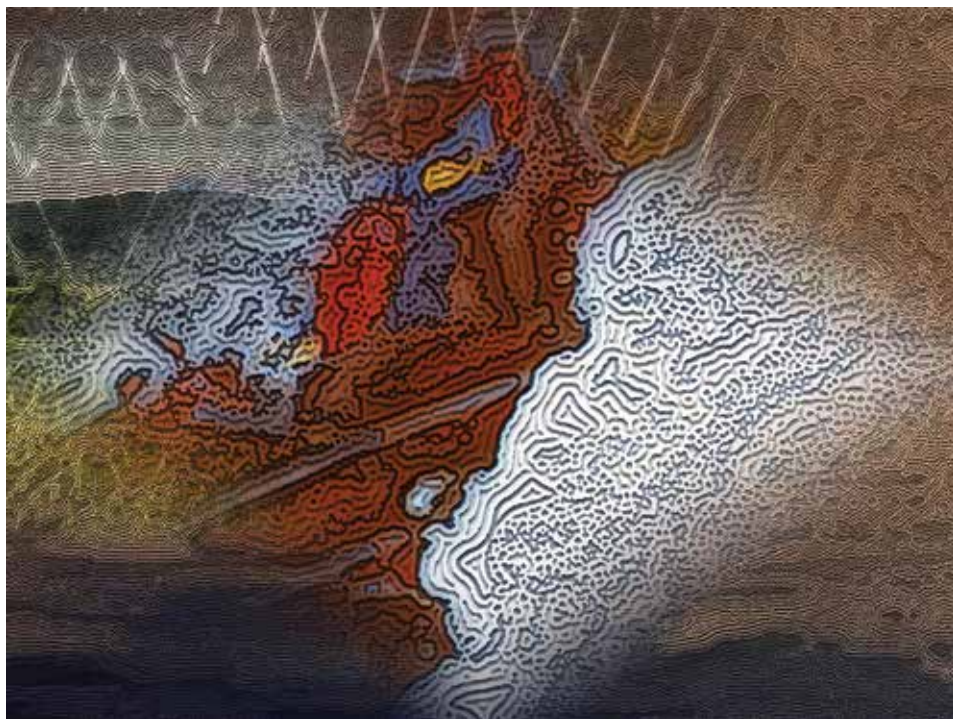
Rahmanyinov a Zemlénben — Kiterjesztett pillanatok, 19:51, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

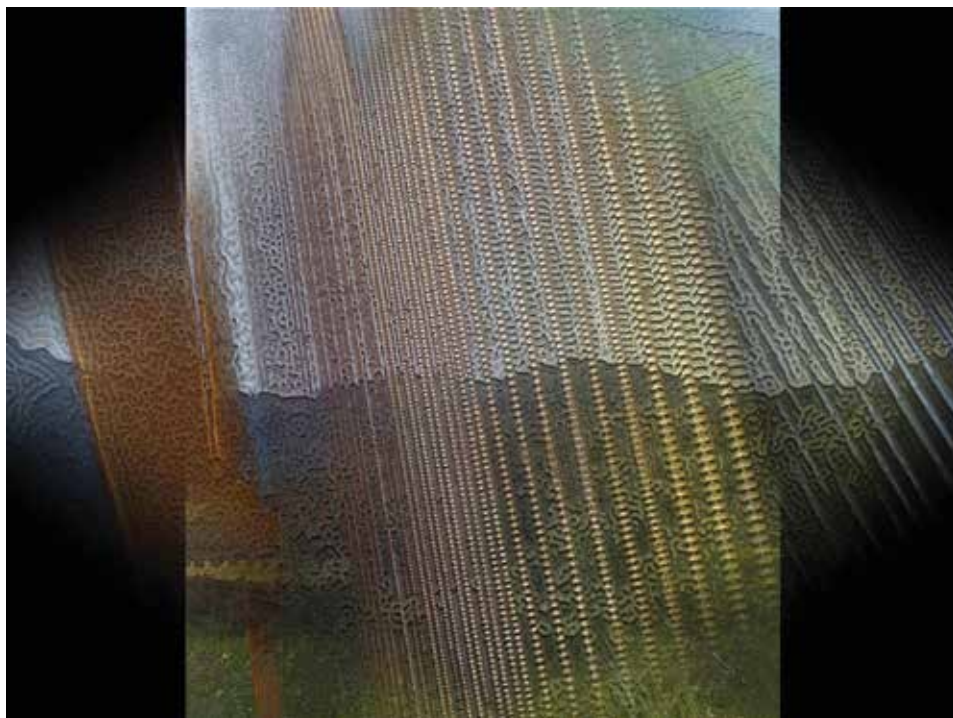
Rahmanyinov a Zemplémben — Kiterjesztett pillanatok, 13:18, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinov a Zemlénben — Kiterjesztett pillanatok, 13:39, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinov a Zemplénben — Kiterjesztett pillanatok, 16:04, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100 x 130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinov a Zemplénben — Kiterjesztett pillanatok, 21:51, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rakhmanyinov a Zempléni — Kiterjesztett pillanatok, 24:24, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100x130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinov a Zemlénben — Kiterjesztett pillanatok, 24:58, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomat vászon, 2019.

Rahmanyinov a Zempléni — Kiterjesztett pillanatok, 07:45, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomtatás vászon, 2019.

Rahmanyinov a Zemplémben — Kiterjesztett pillanatok, 01:53, Hat négykezes zongoradarab, Op. 11., 100×130 cm, Giclée nyomtatás vásznon, 2019.